

O carte atât de masivă și complexă este, așa cum am spus la începutul prezentării, *o operă de maestru*, dintre acelea care s-ar cuveni a fi premiate cu un premiu al Academiei Române.

Este corect să vedem în Ela Cosma ceea ce eu am văzut demult – un istoric de rasă și o luptătoare pe baricadele istoriografiei noastre atât de șubrezită de unii și de alții, din afară și din interior în ultimii 22 de ani.

Ela Cosma a încetat de mult a mai fi o *tânăără speranță*. Acum este o *certitudine matură* de care, mărturisesc sincer, sunt mândru și, așa cum eu am considerat colectivul de la '48 drept o familie a mea, aș dori ca și dr. Ela Cosma să simtă la fel și să mențină, în aceste vremuri confuze, neliniștite și îngrijorătoare, spiritul de echipă pe care l-au sădit iluștrii noștri înaintași, Silviu Dragomir și Ioan Lupaș, cu multe decenii în urmă...

Gelu Neamțu

Dumitru SUCIU (coord.), *Biserică școală și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă. Documente. Protopopiatul Cetatea de Piatră și Eparhia Sibiului. Corespondență 1849-1874*, vol. II/1, întocmit de Dumitru Suciu, Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Vlad Popovici, Cosmin Cosmuța, Flaviu Vida, Nicoleta Han, Loránd Mádly, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 625.

Cu riscul de a reitera un truism îmi încep succinta prezentare prin a afirma că istoriografia română suferă încă de mari lacune sub raportul editării colecțiilor de documente primare, etapă absolut necesară în procesul evoluției cercetării istorice într-un plan superior, astfel încât orice contribuție de gen este salutară. Volumul de față, intitulat *Biserică școală și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă. Documente. Protopopiatul Cetatea de Piatră și Eparhia Sibiului. Corespondență 1849-1874*, are așadar, meritul de a contribui la completarea unei baze documentare încă deficitară sub raport cantitativ. Colectivul care l-a editat consacră o colaborare laudabilă între cercetători ai Departamentului de istorie modernă din cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu”, respectiv Dumitru Suciu, Marin Balog și Loránd Mádly, și specialiști din domeniul teologiei ortodoxe, prof. univ. Alexandru Moraru și foștii doctoranzi ai domniei sale, Cosmin Cosmuța, Flaviu Vida și Nicoleta Han. Printre editori îl întâlnim și pe tânărul istoric Vlad Popovici, fidel colaborator al Institutului de Istorie din Cluj. Simpla enumerare a editorilor impune cel puțin o remarcă și anume că avem de a face aici cu doi maeștri în domeniu și de o parte, și de alta: Dumitru Suciu și Alexandru Moraru și cu mai tinerii lor colegi – discipoli în cercetarea științifică.

Volumul din fața noastră poartă numărul II/1, arătându-ne că drumul editării acestui gen de documente a fost deschis deja printr-un volum anterior (I), în vreme ce acel I (arab) ne lăasă speranța continuării demersului inițiat. De altfel, editorii își propun ca într-un viitor cât mai apropiat să publice corespondența protopopiatului Chioara cu Sibiul și pentru perioada ulterioară, respectiv pentru anii 1875-1914. Volumul de față este parte a unui program de cercetare ambițios, creionat cu câțiva ani înainte de către coordonatorii săi, cercetătorul Dumitru Suciu și prof. univ. Alexandru Moraru. Denumirea generică a acestui proiect de cercetare este una foarte generoasă: *Biserică, școală și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă*, anunțând intenția colaboratorilor de a reconstitui – în formă documentară într-o primă fază – viața satului românesc ortodox în epoca modernă, nu doar sub aspect ecleziastic și spiritual, ci și din perspectiva implicării sale în mișcarea național-politică și de emancipare culturală, cea din urmă reconstituibilă prin prisma importanței acordate educației și organizării școlare, atât la nivel local, cât și la nivel protopopial și episcopal. Primul volum din seria documentară menționată (I) a văzut lumina tiparului în anul 2005, purtând titlul: *Crâmpoie din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Eparhia Sibiului către Protopopiatul Solnoc II. Corespondență (10 octombrie 1845 – 20 decembrie 1874)*. Cele două volume de corespondență bisericească, instituțională și teritorială apărute până în prezent pun la dispoziția cercetătorilor documente inedite foarte variate din punctul de vedere al conținutului, editorii operând mai puțin cu criteriul tematic, cât mai ales cu criteriul cronologic și teritorial.

Revenind la lucrarea de față, menționăm că se impun câteva precizări punctuale: ea conține un număr de 467 piese documentare împărțite în două categorii: corespondența bisericească propriu-zisă (436 documente) și protocoalele protopopiale împreună cu rapoartele școlare ale protopopiatului, respectiv inspectoratului școlar al Cetății de Piatră pentru anii 1849-1874 (în total alte 31 documente). Documentele cuprinse în volum au fost adunate din 2 fonduri arhivistice: fondul *Consistoriul* din Arhiva Mitropoliei Ortodoxe de la Sibiu și fondul nr. 142 – *Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră* – din cadrul Serviciului Județean Maramureș al Arhivelor Naționale. Volumul se deschide cu un studiu introductiv semnat de către reputatul cercetător științific Dumitru Suciu, urmat de o notă asupra ediției și două serii de regeste, care reflectă în fapt organizarea materialului în două categorii de documente: I. categorie corespondența bisericească obișnuită dintre parohi, enoriași și superiorii lor bisericești; dintre protopop și forurile episcopale; a II-a categorie (împărțită la rândul ei în două subcategorii: bisericești și școlare) o reprezintă – așa cum menționăm mai devreme – protocoalele protopopiatului Cetatea de Piatră pentru anii 1849-1874, urmate de rapoartele școlare sau protocoalele inspectoratului școlar al Chioarului corespunzătoare aceluiași interval. Regestele sunt destul de extinse, sporind astfel gradul de accesibilitate la informații și adresându-se nu doar specialiștilor, ci și cititorului neavizat, dar interesat de subiect sau de regiune, dintr-un motiv sau altul. Urmează documentele propriu-zise care însumează aproximativ 500 de pagini. Ele sunt ordonate cronologic, primul document fiind datat 27 mai 1849, iar ultimul 4 decembrie 1874. Segmentul de timp ales de către editori coincide cu perioada păstoririi ierarhilor Andrei Șaguna și Procopie Ivacicovici. Cea mai mare parte a actelor sunt în limba română, existând câteva și în limbile maghiară și germană, redată atât în limba originală, cât și în traducere. S-a optat pentru transcrierea și ortografierea modernizată a textului de epocă, conform normelor de transcriere utilizate de specialiști pentru documentele de secol XIX, păstrându-se atât cât a fost posibil limbajul arhaic care dă savoare și frumusețe textului de epocă. Rezoluțiile sau adnotările formulate de Consistoriul de la Sibiu, de cele mai multe ori pe verso-ul sau pe marginea documentelor, prezintă informații importante, pentru că oferă răspunsuri și soluționări la chestiunile din teritoriu și se regăsesc redată integral în notele de subsol.

Indicele de localități urmat de cel de nume – întocmiți după toate exigențele științifice în vigoare – încheie volumul, sporindu-i valoarea și utilitatea printr-o elaborare atentă și riguroasă. Lucrarea de față este una cu greutate atât sub raport calitativ, dat de valoarea informațiilor inedite pe care le pune la dispoziția specialiștilor, dar și prin condițiile grafice deosebite de editare, cât și sub raport cantitativ, prin numărul de documente (467), totalizând 625 de pagini dintre care aproximativ 500 sunt rezervate corespondenței bisericești, restul împărțindu-se între studiul introductiv, regeste și indici.

Corespondența bisericească instituțională, respectiv cele 436 documente, cuprinde corespondența dintre parohi și protopop, parohi-protopop și forurile episcopale. Lecturarea acestui tip de documente evidențiază eforturile episcopului, mitropolit mai apoi, Andrei Șaguna, în care își implică și protopopii, de modernizare a eparhiei ortodoxe române transilvănene, în sensul impunerii unei administrații eficiente, racordarea parohiilor și a instituțiilor bisericești și școlare la cerințele timpului. De asemenea, documentele cuprinse în acest volum, dar și în precedentul vor putea avea o contribuție semnificativă în identificarea parohilor și a protopopilor ortodocși din nordul Transilvaniei, a rolului fiecăruia dintre aceștia în istoria locală, dar și în mișcarea de emancipare politico-națională românească din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Întregul volum, întocmit cu meticulozitate științifică și cu respectarea normelor academice consacrate, se remarcă printr-o deosebită organizare și sistematizare a materialului documentar, lăsând să se întrevadă efortul intelectual susținut și cantitatea de muncă apreciabilă care stau la baza unui astfel de demers științific. Toate acestea plasează volumul de față, ca și pe cel precedent și, prin urmare, întregul proiect intitulat *Biserica, școala și comunitate ortodoxă în Transilvania în epoca modernă* în vecinătatea colecțiilor documentare de gen apărute sub egida Academiei Române cum ar fi *Mișcarea națională a românilor din Transilvania sau Revoluția de la 1848*.

Publicarea volumului de față îmbogățește istoriografia românească contemporană cu documente inedite, de o largă diversitate tematică, care vor contribui la completarea imaginii de

ansamblu a istoriei instituționale și a celei sociale, oferind date noi demografiei istorice sau istoriei învățământului românesc ortodox din Transilvania modernă.

Iată că după cele 5 volume de *Corespondență Șaguna*, proiect care îl are ca mentor pe prof. univ. Nicolae Bocșan și care s-a materializat într-o colaborare de succes între istorici și teologi clujeni, o altă întreprindere științifică ce adună la un loc alți istorici și teologi ortocodși este pe cale de a se instituționaliza. Și un proiect, și celălalt au ca obiectiv fundamental să contribuie la completarea imaginii veridice asupra Bisericii și a întregii societăți ortodoxe române în epoca modernă. Urăm succes inițiatorilor și așteptăm curturarea unui răspuns la invitația pe care o lansează în studiul introductiv al volumului de față Dumitru Suci: aceea de a fi demarat un demers științific similar pentru Biserica greco-catolică, în sensul întocmirii unei serii de documente care să cuprindă toate actele și corespondențele de pe teritoriul Provinciei Române Unite cu Roma din Transilvania și Ungaria. Publicarea paralelă, concertată teritorial și instituțional, a două serii documentare care să surprindă în mod exhaustiv, în toate aspectele lor, viața și activitatea celor două biserici românești ar fi un demers științific extrem de util și benefic pentru istoriografia românească.

Mirela Popa-Andrei

Nicoleta PLOȘNEA, *Biserici, școli, comunități rurale românești din Covasna și Harghita (1850–1918)*, Editura Grai Românesc, 2012, 482 pag.

Cartea reprezintă rodul a cinci ani de muncă asiduă și temeinică depusă de autoare de-a lungul studiilor doctorale urmate în cadrul Institutului „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Scrisă cu meticulozitate, inteligență și spirit sintetic, lucrarea acoperă în totalitate subiectul, oferind spre lectură un riguros elaborat științific. După cum reiese din titlu, în cele 343 pagini de text și 110 pagini de anexe sunt cuplați trei poli vitali: biserica, școala și satul românesc din Covasna și Harghita. „Triada” existenței românești, *sat-biserică-școală*, este reconstituită de autoare în mod autentic și veridic sub toate aspectele: politic, economic, social, cultural, demografic, ecleziastic și școlar.

Motivația lucrării a fost determinată, după cum aflăm de la pag. 343, de un îndemn lansat în anul Unirii de un tânăr student din Toplița Română, Dumitru Antal, viitorul arhieru-vicar Emilian Antal, nepotul patriarhului Miron Cristea: „Când viața nu ne poate servi în fiecare deceniu cu evenimente istorice, suntem datori să le cunoaștem pe cele trecute, ca cel puțin indirect să ne hrănim sufletul, punând în lucrare cât mai deasă sentimentul dragostei de neam până se transformă în straja demnității și caracterului de român.”

Cel puțin două aspecte inovative au fost atinse prin această carte, Primul este acela că introduce în circuitul științific informații inedite, extrem de bogate. Ele provin din arhivele civile și bisericesti din Harghita, Covasna, Mureș, Alba, Cluj, Sibiu, precum și din colecția de documente de la Centrul Ecleziastic de Documentare „Nicolae Colan” din Sfântu Gheorghe. Lucrarea se înscrie în istoriografie pe direcția de cercetare axată asupra zonei Covasna-Harghita și completează cu informații vaste lucrările consacraților: Ioan Ranca, Ana Grama, Ioan Lăcătușu, Ioana Cristache-Panait, Elena Mișu, Liviu Boar, Ana Dobreanu, Vasile Lechințan, Dorel Marc. Al doilea aspect inovativ este acela că implementează o bază de date combinate (istorice, demografice, statistice, școlare, bisericesti) cât se poate de cuprinzătoare referitoare la zona investigată. Prin asamblarea izvoarelor primare și secundare, baza de date crește constant și permite reconstituirea unui spectru larg de variabile precum: structura etnică, structura profesională, convertirile religioase, natalitatea, mișcarea populației, ponderea copiilor care știau să scrie și să citească, frecvența școlară etc.

Sub aspectul conținutului, structura cărții este: 5 capitole plus concluzii, anexe, bibliografie și un rezumat în limba engleză. A apărut în condiții grafice foarte bune la Editura Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei. Prefața lucrării este semnată de cerc. șt. I dr. Dumitru Suci, conducătorul științific al tezei de doctorat. La final sunt incluse un index al localităților din scaunul Ciuc și Odorhei și două hărți ilustrative cu protopopiatele din Harghita și Covasna. Aceasta nu este însă prima apariție